

Реферат на тему: "Зародження фемінізму в українській літературі на тлі західноєвропейських традицій"

Тематично-літературні реферати

Зародження фемінізму

в українській літературі на тлі західноєвропейських традицій

Характерною рисою сучасного літературознавства є те, що постмодерний критичний дискурс розпочав ретроспективний перегляд української літератури кінця XIX ? початку XX ст., коли чітко проявилися феміністичні тенденції. Їх виникнення в нашій літературній традиції було обумовлено зневірою в старі ідеали, руйнацією ієрархічної системи цінностей патріархального устрою, в якому жінці відводилася пасивно-другорядна роль, а також, як слушно зауважив Сергій Єфремов " через усякі чужі впливи, переважно польський та німецький" [1, 514]. В цей час певного літературного "розгардіяжу", коли "...мистецьке життя не було належно структурованим, аби групи, школи спромоглися на власні маніфести, власні естетичні програми" [2, 16], українське жіноцтво почало "випробування" своєї літературної вправності у розхитуванні "запліснявілих" патріархальних устроїв.

У 90-ті роки XX ст. склалася ситуація, коли доробок української літератури поповнюється резонансними феміністичними художніми творами (О.Забужко "Польові дослідження з українського сексу", "Дівчатка", "Я, Мілена", Н.Зборовської "Валя", "Мама", "Дзвінка" тощо), літературознавство ? літературно-критичними працями, автори яких розглядають українську літературу під феміністичним кутом зору (С. Павличко. "Дискурс модернізму в українській літературі" (1999), В.Агеєва "Поетеса зламу століть" (1999), Н.Зборовська "Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків" (1999) та ін. На шпальтах газетно-журнальних публікацій та в інших засобах масової інформації, починають все частіше з'являтися відомості про західні феміністичні теорії.

Актуалізація феміністичних проблем в сучасній українській літературі обумовлює нашу зацікавленість західноєвропейськими феміністичними теоріями, які мали і досі мають значний вплив на вітчизняну літературу, а також причинами їх появи та способами реалізації в Україні ще під час "першого пришествя" фемінізму, тобто в кін. XIX ? поч. XX ст.

Західноєвропейська феміністична традиція має досить велику теоретичну базу, налічує сотні наукових, публіцистичних праць, художніх творів, які справляли значний вплив і на літературну думку XIX ? XX ст.

У багатій на події історії фемінізму дослідники виділяють дві хвилі. Перший етап (кін. XVIII ? перша пол. XIX ст.) пройшов під загальним гаслом "рівності статей, що, по суті, означало боротьбу за формальну рівність чоловіка і жінки" [3, 138]. Його

ідеологічні підвалини в європейській культурі заклали Мері Волстонкрафт ("Виправдання прав жінки", 1792), Персі Біші Шеллі ("Звільнений Прометей", 1820), Кероланн Нертон ("Природне право матері на опіку своєю дитиною", 1837), Маргарет Фуллер ("Жінка в XIX ст.", 1845), Джон Стюарт Мілль ("Пригноблення жінок", 1869)?, Генрі Ібсен, Вірджинія Вулф та ін. [3, 11].

Більшість праць першого періоду мали полемічно-пропагандистський характер, змальовували важке становище жінки в сім'ї та суспільстві, політичну, економічну та сексуальну дискримінацію, закликали до боротьби за звільнення з-під чоловічого ярма, за рівноправність. Підсумком першого етапу стала книжка французької дослідниці Сімони де Бовуар "Друга Стать" (1949).

На відміну від феміністичної літератури виключно пропагандистського типу "Друга Стать" Сімони де Бовуар ілюструє наукове дослідження питання. Авторка використовує психологічний, соціологічний, структурно-антропологічний методи. Вона спростовує біологічне пояснення відмінності між чоловіком і жінкою, згідно з яким такі риси, як воля, рішучість, прагнення творити, притаманні лише людським істотам, позбавленим репродуктивної функції. Аналізуючи еволюцію людства, розподіл ролей у суспільстві в різні періоди, вона робить висновок, що підневільне становище однієї статі та панівне ? іншої, обумовлено історично, а не біологічно.

Ідеї французької дослідниці, на які є чимало посилань в українському літературознавстві 90-х років XX ст. (С. Павличко, В.Агеева та ін.), пізніше стали основою різних галузей наукових досліджень, започаткувавши другий етап жіночого руху. 60-70-ті роки XX ст. знаменувалися відмовою від абсолютного прирівнювання, ототожнення двох статей як результату рівності прав, переходом до нового гасла ? "рівності у відмінностях" [3, 139]. Авторка "Другої статі" проаналізувала творчість п'яти відомих класиків європейської літератури: Монтерлана, Лоуренса, Клоделя, Бретона і Стендаля, які підкреслюють у своїй творчості чоловічу вищість стосовно жінки (один ? інтелектуальну, інший ? у фізичному коханні, третій ? оспівуючи патріархальну сімейну ієрархію, Бретон вважає жінку лише красою, таємницею і спасінням чоловіка, а Стендаль підкреслює її вразливість щодо почуттів і пристрастей) [4].

У своїй праці Сімона де Бовуар чи не вперше підняла питання літературної "дискримінації жінки", чим, по суті, і започаткувала один з центральних напрямів феміністичної критики, який займається розглядом особливостей творчого відображення чоловіком жінки і її проблем.

Пізніше аналогічний аналіз зробила американська дослідниця Кейт Мілет у третій частині праці "Сексуальна політика"(1970), де йдеться про панування егоїстично-сексистського ставлення до жінок у літературі Лоуренса, Мілера, Мейлера та Жана Жене. Проте слід зауважити, що ці питання в українському літературознавстві піднімала ще Л.Українка у статті "Новые перспективы и старые тени ("Новая женщина" западноевропейской беллетристики)"?, аналізуючи творчість та погляди таких видатних представників західноєвропейської літературної еліти, як Мольєр, Ж.Санд, Стендаль, Г.Ібсен, Дж.Ст.Мілль та ін.

Отож, характерним для цього напрямку феміністичної критики, що нагадує собою ревізійні читання творів світової літератури, є викриття "жіночої дефектності" в літературі, представлений письменниками-чоловіками. Цей феміністичний дискурс передбачає підриг старих засад патріархальної культурної системи і вироблення нових позицій з урахуванням особливостей, думок та потреб жіночої половини суспільства.

Що ж до української літератури кінця XIX ст., то феміністичні ідеї потрапили сюди з деяким запізненням. Проте їх поширення та популяризація тут відбувалися швидкими темпами, і з 60-х р. XIX ст. жіночий рух набирає своєї сили в Західній Україні, досягаючи апогею у 80-90-х р. р.

Першим літературним самоствердженням був виступ жінок-поетес (Л.Головацької, К.Цибик, К.Попель, М.Дідицької, К.Алексеви́ч) на сторінках альманаху "Зоря галицька" як альбум на год 1860"; вони прагнули рівноправної із чоловіками участі в культурних справах.

У громадському житті Галичини того часу, найдієвішими в обороні інтересів слабшої половини людства були жінки-учительки, котрі не лише скликали різні збори, на яких виборювали повагу до своєї діяльності з боку властей, а й організовували "гуртки трудівниць, що працювали з програмовим кличем "на новий шлях" [5, 21-27]. І вже у 80-х роках XIX ст. така діяльність жінок-інтелігенток (К.Попович, Є.Ярошинська, К.Малицька, М.Підгірянкa, К.Гриничева та ін.) здобула статус так званого емансипаційного руху. Рівноправність не була ціллю жіночого руху. Вона була тільки передумовою, що дозволяла жінці приступити до розв'язки її властивих завдань. Рівноправність була тільки засобом, який уможлиблював нам вступ у громадське життя в ролі співрішального і співвідповідального чинника..." [7, 195].

У своїй діяльності М.Рудницька на перший план ставила інтереси нації, життєдіяльність яких була можлива лише в умовах суверенності та соборності України. Саме за таких умов "здорового націоналізму" із толерантним ставленням до інших націй вона вбачала можливість розвитку фемінізму і практичного втілення його ідей.

Наслідком цих переконань було утворення величезної організації "Союзу українок", яка мала загальнонаціональний характер. Отож, підіймаючи ці питання ще у 1920-1930-х рр., М. Рудницька йшла тим самим на крок попереду західноєвропейської феміністичної думки, яка лише в 60-70-х рр. XX ст. почала стверджувати "рівність у відмінностях".

Такому прогресуванню українського феміністичного дискурсу того часу сприяло відмінне від західноєвропейського становище української жінки, про що говорила Леся Українка: "Дальше всех... пошла Россия (тобто вся тодішня імперія), где женский вопрос считается теоретически решонным, да и практически женщина там пользуется гораздо большей материальной и нравственной независимостью, чем в Западной Европе, что сразу бросается в глаза даже поверхностному наблюдателю и лучше всего чувствуется самой русской женщиной, когда ей приходится попадать в западноевропейскую обстановку" [8, 160]. Ці ж умови відносної свободи, сприяли появі феміністичного дискурсу в літературній критиці того часу (стаття Лесі Українки

"Новые перспективы и старые тени ("Новая женщина" западноевропейской беллетристики)".

Дійсно, зацікавленість Лесі Українки "жіночими питаннями" була дуже великою; підтвердженням цьому є її творчість, у якій феміністичні мотиви проступають в образах сильних, дієвих та рішучих жінок ("Остання пісня Марії Стюарт", "Сафо", "Матиневільниця", "Грішниця", "Товаришці на спомин" тощо.). "Образи драматургії Лесі Українки ? від Любові з "Блакитної троянди" до Одержимої, Боярині, Кассандри, Мавки ? є варіаціями на теми жіночої трагедії: зради щодо жінок, жіночої самотності, жіночого, часто глибшого за чоловічий патріотизму, жіночої драматичної відданості істині" [9, 74]. "Леся Українка часто вдається до інверсії узвичаєних ґендерних ролей, ставить сильну жінку в осердя драматичного конфлікту" [2, 20]. Багато своїх творів Леся Українка друкує на сторінках альманаху "Перший вінок", проте фанатичних марень щодо кардинальної фемінізації літератури та створення опозиційного чоловікам табору із жінок-письменниць у неї не було. Навпаки, поетеса вважає, що йдучи цим шляхом, наші жінки лише підкреслюватимуть "...резерваційність", підлеглість, власне, колоніальний статус "жіночої" літератури як літератури культурної меншини" [2, 82]. Натомість письменниця була за "рівноправність і паритетність жіночої присутності в культурі як такої" [2, 83]. Про своє переконання необхідності "співпраці" і взаємодоповнення чоловічих та жіночих точок зору, умовиводів і світоглядних позицій Леся Українка пише в листі до Агатангела Кримського: "Бачите, мужеська "рація" в погляді на деякі справи дуже однобока, тому ми доповнюємо її своєю "рацією", може, теж однобокою, але тільки з них обох може вийти щось ціле і справедливе (ми тільки не звикли одважно казати: "я маю рацію", а кажемо несміливо: "мені здається" [10, 150].

Ольга Кобилянська в своїх творах "безлику жінку" зробила жінку "людиною" та "царівною" із неабияким інтелектом, силою волі, високою мораллю та інтелігентністю ("Царівна", "Людина", "Природа", "Некультурна", "Valse melancolique). О.Кобилянська, на думку Соломії Павличко, "...відобразила вихід на історичну сцену жінок, яких Елейн Шовалтер називає... "новими". Про них мало відомо, але і соціалістка Анна Павлик, і доктор Софія Морачевська, і письменниця Наталя Кобринська були такими жінками" [9, 71]. Сама ж О.Кобилянська відзначала, "...що побіч до теперішніх Марусь, Ганусь і Катрусь можуть стати і жінки європейського характеру, не спеціально галицько-руського" [11, 22].

Поширення в українській літературі кін. XIX ? поч. XX ст. феміністичних ідей, викликало неоднорідну реакцію з боку чоловічо-літературної еліти того часу. "Офіційне" ставлення було досить толерантним, а "жіночі проблеми" знайшли своє відображення у творах І.Франка ("Сойчине крило", "Зів'яле листя") та М.Павлика ("Ребенщуків Тетяна"). Проте приязнь, сприяння друкові, популяризація жіночих творів та ідей були відносними. Промовистим прикладом цього стали міркування, висловлені В.Стефаником у листі до Л.Бачинського з приводу активізації в Галичині жіночого руху та діяльності Н.Кобринської: "Я дуже скептично відношуся до об'єднання галицьких жінок ... Кобринська, наприклад, є талановита, та об'єднання

в неї нема. Stuart Mill, кілька книжок інших за еманципацію і з економії ? то ціле джерело, з котрого черпає, ? і є нудна" [12, 351].

У свою чергу І.Франко, друкуючи в Літературно-науковому віснику оповідання Н. Кобринської "Ідеї", дозволяє собі редагування тих частин твору, де висловлено основні ідейно-феміністичні авторські настанови [13, 352].

Втім, про скептичне ставлення до жіночих студій в кін. XIX ? поч. XX ст. зізнається і С.Єфремов, аналізуючи літературно-мистецьке життя того часу. Дослідник свідчить, що "градом пересудів, глузування, наклепу стріли філістери змагання жінки до людських ідеалів..." і таких прикладів можна навести багато. Саме з цієї причини, як зауважує Соломія Павличко, "Леся Українка ... не довіряє запевненням галицьких поступовців про співчуття до жіночого питання" [9, 75].

Така реакція зі сторони представників літературної еліти того часу є нічим іншим, як всього-навсього свідченням елементарного страху маскуліної культури перед "новими", сильними жінками, які на повний голос почали говорити про свої проблеми, потреби та бажання. Пізніше ігнорування жіночої активності посилювалося, і вже на початку 20-х р. XX ст. усі жіночі питання і проблеми в нас були остаточно "вирішені", аж до сьогодення.

І лише зараз (як не дивно, знову на межі тисячоліть), у кінці XX ст., переосмислюючи та відтворюючи події літературно-мистецького життя кін. XIX ? поч. XX ст., можемо із впевненістю говорити про те, що однією із найкolorитніших барв українського модернізму того часу був саме жіночий літературно-феміністичний дискурс, який у багатьох аспектах випереджав західноєвропейські феміністичні теорії.

Література

1. Єфремов С. Історія українського письменства. ? К.: Femina, 1995.
2. Агеева В. Поетеса зламу століть. ? К.: Либідь, 1999.
3. Юлина Н.С. Проблемы женщин: философские аспекты. (Феминистическая мысль в США) // Вопросы философии. ? 1988. ? № 5. ? С.137-144.
4. Бовуар С. Друга статъ: У2-х т. ? К.: Основи, 1994.
5. Кравченко У. Н. Кобринська (До 10-річчя з дня смерті Н.Кобринської) // Слово і час. ? 1990. ? № 3. ? С. 21-27.
6. Кріль К.А. Неопублікована стаття ак. М. С. Возняка. // Українське літературознавство. ? 1970. ? Вип. 10, Львів. ? С.109-112.
7. Рудницька М. Українська дійсність і завдання жінки. // Рудницька М. Статті. Листи. Документи.- К., 1998. ? С. 195-196.
8. Українка Леся. Збір. творів: У 4 т. ? К.: Дніпро. ? Т. 4. ? 1982. ? С. 154-177.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. ? К.: Либідь, 1999.
10. Українка Леся. Збір. творів: У12 т. ? К., Дніпро. ? Т. 12.? 1979.
11. Кобилянська О. Твори: В 5 т. К.: Дніпро. ? 1963. ? Т. 5.
12. Стефаник В. Лист до Л. В. Бачинського, 14 травня 1896 р. // Стефаник В. Твори. ? К.: Дніпро. ? 1976.
13. Кобилянська О. Вибрані твори: В 3 т. К.: Дніпро. ? 1952. ? Т.3. (примітка до

оповідання "Ідеї").

? Зокрема, під враженням від праці Дж.Ст.Мілля були Леся Українка, О. Кобилянська, Н.Кобринська, М.Павлик та ін.

? Уперше статтю було надруковано в журналі "Жизнь". ? 1900. ? № 12. ? С. 196-213.